پوهاند عبدالحی حبیبی ۱۰ فبروری، ۲۰۲۳

پښتو چيري بيايو، ګښته که پورته

دغه دوې پوښتني چي ښاغلي ويونکي ووينې، ليري نه ده چي د دوي فکر ځانته راکش کړي او يو ګړی د دغو پوښتنو پر ځوابو هم غور وکړی.

دلمړی پوښتني په ځواب کښي به ښايي چي ټول خلك دا راته ووايي چی: "پورته"

ځکه چي او له ښه مرغه ټول هموطنان د پښتو په ښېګڼو پسي دي، او لکه حکومت چي د پښتو لوړتوب غواړي، دغسي هم دملت افراد که پښتو ژبي او پاړسو ژبي دي اوس دخپلي ملي ژبي ښې غواړي، او هرکله ئې دغه زيار دی، چي دا ژبه په ښکليو ګېڼو آغليه سي او ښکلا ئې را زياته سي چي د ملت ټول عصري او علمي او ادبي ښېګڼي تامين کړي. رښتيا خو داده چي يوه ژبه تر هغو نه ژبه کيږي څو کتابونه ونه لري، علمي ذخاير ونه لري ، مترقي ادب ونه لري، د هر راز علمي مضمون د اداء کولو دپاره بياني او ادبي استعداد ونه لري.

دا ټوله لوازم چي يوه ژبه حقيقتاً ژبه کوي هري ژبي ته د ژبي والي دپاره په کار دي، او که دغه استعداد يوه ژبه ونه لري، نو هغه ژبه ددې وړ نه وي چي د ژونديو او علمي ژبو په دله کښي ودريږي ! پښتو ژبه که اصلاً خپل استعداد لري که ئي نه لري، که دا ژبه له پخوا ښخه غليچه او غښتلي ده که نه ده، خو اوس ئي موږ غواړو اوقوي کوو ئي.

نو چي مو مخي ته د ژبي د ارتقاء دپاره دغسي ګران مراحل سته، او ملاوي مو تړلي دي چي په زيار او مښود دغه منازل په پی کړو، خو دا طبيعي خبره ده چي د ټولو هيله داده چي پښتو لوړه ولاړه سي، نه ګښته! جګه سي، نه ټيټه! نه رنځوره! کلکه او کروړه سي نه سسته پُسته!

مګر دا خبره هم د څېړني او پوښتني وړ ده چي آيا ژبه څوك لوړي درجې ته رسوي؟ آيا څوك په دې لار کښي خدمت کوي؟ او څوك دي چي دوي د ژبي جوړوونکی يا ورانوونکی ګڼل کيږي؟

ددغو پوښتنو په ځواب کښي به هم ښايي خلك دا ووايي چي ژبه د ملت مال دی ملت ئي جوړوي،

او ملت ئې ساتي او ملت ئې لوړوي.

زه هم ددې خبرې پر خوایم په رښتیا هم ژبه د ملت دپاره ده او هر اولس دخپلو احتیاجاتو دپاره ځانته ژبه جوړوي، او هر څوني چې ئې اړتیا وي ډیریږي، هغوني خپلې ژبې ته هم ارت والی ورکوي، نو ژبه د مدنیت او احتیاجه سره یو ځاي پر مخ ځي او یوځاي ورسره مري .مګر دملت په منځ کښې ځیني داسې طبقات سته چې دوي د ژبې سره تر نورو ډېره او ټینګه اړه لري، او دغه طبقات هم ادباء ، شعراء، لیکونکی او خطباء دي چې دا ټول تر یوه عنوان لاند جم کیږي، او دوي ته ژبوران وایو.

شاعر ژبور دی، ځکه چې دده شعر د ژبې غوره اساس دی، لیکونکی ژبور دی، ځکه چې دده لیك د ژبې د ناموس ساتندوی دی، خطي ژبور دی، ځکه د ده وینا عین ژبه ده!

ژبور ژبه جوړوي، ژبه سموي، ژبه لوړوي، هره ژبه چې ډیر ژبوران ولري، هغه ژبه په رښتیا ژبه وي، او په ژبه والی، کښې د نورو سره سیالی کولاي سي.

ژبور او وګړي:

لکه لوړ چې مي وویل : ژبه د وګړیو مال ده، هر وخت وګړي ځانته یوه ژبه لري، د وګړیو ژوندون او حیات، عواید او اړتیاوي ژبې ته تطور ورکوي، ژبه نوې کوي، ژبه ارتوي.

تر څوچې د وګړیو د ژوندانه سویه جګه نه سي او دژبې ارتوالي ته یو عمومي احتیاج حس نه سي، په ژبه کښې نوي عناصر نه ګډیږي او نه ارتیږي.

د مثال په ډول : څلوییښت کاله دمخه مو طیاره نه وه لیدلې، نو ددې شي دپاره دیوه نوم ضرورت نه و، چې یو الوتونکی شی مو ولید، اوعام سو نو ئې نامه ته اړ سوو، او وګړیو وغوښته چې نوم پر کښیږدي. نه پوهیږم چې طیاره چا وبلله، او څنګه دا نوم عام سو، خو اوس د اروپایي ایروپلان دپاره طیاره یو عمومي نوم دی .او دا نوم هم ضرورت او اړتیا ایجاد کړیدی .که څه هم وروسته په پښتو کښې د طیارې سره الوتکه هم ضمیمه سوه خو طیارې داسې غلبه کړې وه، چې الوتکه لا تر اوسه نه ده پر غالبه سوې. دا ولې؟ یو لغت او کلمه چې یو وار د وګړیو خولوته ورسېده او د تداول ډګر ته راغله هغه کلمه د وګړیو ذوق مني، بیا ئې ایستل او پرېښوول ډیر ګران کار دی.

له دې خبرې څخه تاسي ته ښه ښکاره کیږي چې که ژبور د ژبې روزونکی او لوړونکی دي، خو وګړي هم د ژبې څخه لیري نه دي، او ژبه د وګړیو دپاره ده . هر وخت ژبه د وګړیو په لاس کښې ده، د خپلو احتیاجاتو سره ئې برابروي نوي **تعابیر، نوي لغات او کلمات پکښې پیداکوي، او عاموي ئې.**

مګر دغه د وګړو ژبه جوړول، تل تر یوه علمي اساس یا ادبي او ذوقي اصولو نه وي لاندي، عوام

خو عاميانه کار کوي، وګړي د وګړيو په خبر د خپلو اړتياوو د پوره کولو دپاره ژبه ارتوي، مګر دوي هيڅکله د ژبي د ښېګړي او لوړتيا په غم کښي نه دي، ډېر ځله ناوړه او غير نافع مواد هم ژبي ته راوړي . ددې دپاره چي د وګړيو غير ذوقي او بې اساس تصرفات له ژبي څخه کم سي او ژبه د وګړيو مبتذل او غير اساسي ذوق ملعبه نه سي نو ژبي ته ژبور په کار دي.

هوکی! د ژبورو تل د ژبي واګي په لاس کښي وي، اونه ئې پرېږدي چي پر هره خوا ولاړه سي، او هغي خواته مخ کړي چي د ژبي ښه والی او ګټه نه وي پکښي.

په بل راز وايم، چي د ژبي بېړۍ هر کله د وګړيو او عوامو دجريان سره تلونکي ده، ددې جريان اصلي مقصد او هدف هم غالباً نه وي معلوم، خو فقط ځي او حرکت کوي، مګر ژبور د ژبي د بېړۍ ماڼو او بېړۍ چلوونکی دی، چي د کښتۍ واګي ئې په لاس کښي وي، له حرکته څخه ئې کار اخلي، او دا بېړۍ پر داسي خوا بيايي چي هلته مقصد اوغايه وي نه ئې پرېږدي چي د ژبي بېړی د طوفان ګرداب ته ولوېږي ياد خطر او ضرر په څپو کښي لاهو اوټوکرې ټوکرې سي . نو له دې مقدمي څخه دا انتيجه اخيستلاي سو، چي د ژبي دپاره هم د عوامو او وګړيو قوه لازمه ده هم د ژبورو او اديبانو او ليکونکو توجه!

که له دغو دوو قوو څخه يوه نه وي د ژبي طبيعي سير او ارتقايي حرکت درېږي، او دسقوط خواته مخه کوي.

د ژبورو دندي:

لکه چي ومي ويل : ژبور د ژبي دبېړۍ ماڼو ګان او چلوونکي دي د ژبي په ارتقايي سير کښي خو وګړي او عوام دوني مسئوليت نه لري، لکه ژبوران چي ئې لري.

ژبور د ژبي د ښېګړو، د ژبي د ادبي لوړتيا، د ژبي د علمي ذخايرو مسئول دي، عوام خو په دې لار کښي فقط له حرکي پلوه څه نه څه کولاي سي مګر د اساس د ټينګار او د بنسټ د اېښوولو او استحکام دپاره خو څه سي کولاي.

ژبوران هرکله دژبي د ارتقايي سير لاري سنجوي، وسايل تهيه کوي، اود وګړيو په لاس ئې ورکوي، چي وګړي هغه وچلوي، او د ژبي دپاره د ژبورو په لارښوونه او هدايت حرکت کوي.

نو ګويا د ژبي اصلي جوړونکي او بيا روزونکي او پالونکي همدغه ژبوران او ادباء او ليکونکي دی . ژبور بايد د ژبي دپاره هسي اساس کښېږدي، او هسي ټينګه سته ورته وضع کړي چي هغه د ژبي دپاره مفيده وي، او د ژبي اساسي عناصر په خوندي سي، او د ادبي او علمي ښېګړو ور تل

پر ژبه را خلاص کړی . ژبور باید تل د وګړیو ذوق ته وګوري د عوامو محاوره او تکلم او اداء ئې تر نظر لاندي وي، سره ددې چي دعوا مو پر سویه او لار به نه ځي، خو بیا هم نه ښایي چي له هغو څخه غافل وي . مثلاً : که یو ژبور د پښتو نثر لیکي، باید چي دی پخپل نثر کښي، د ملت عامه محاوره اوخبري اتري هیري نه کړي، خو بیا هم نه سي کولاي چي د عوامو د محاورو هر وچ او لانده راواخلي، بلکي دی به زیار کاږي چي رکاکت او دمحاورې ناوړه شیان له لیکه وباسي، مګر دا به ئې په زړه کښي وي، چي د محاورې تر عمومي سطح لوړ نه سي او پر بله خوا ولاړ نه سي.

اوسني ژبوران او پښتو:

دا خبري تړولي د مقدمي په ډول وې زما اصلي مقصد همدغه دی، چي اوس پیل په کوم. پښتو د ادب او لیك له پلوه که څه هم خورا زړه ژبه ده خوبیا اوس هم نوې راته ایسي. او موږ لکه چي نوې شروع په کوو.

په دې حال کښي لکه پښتو چي نوې او د ځینو په خیال ابتدائي ده نو ئې لیکونکي او ژبوران هم لږ دي، خو بیا هم دغه اوسني لیکونکي ددې ژبي په جوړولو اولوړتیا کښي غښتلي لاسونه لري، او هم دغه لیکونکي دي چي اوس د ژبي د بېړۍ مانو ګان ګڼل کیږي او دغه ژبوران او لیکوال دي چي آینده پښت ته د هدایت ډیوې بلوي، او د ژبي د" نوي ژوندون "لاري ورښئي.

دلته باید دا خبره هم وکړم چي ددې لیکونکي سعي او زیار مشکور او دستایني وړ دی، مګر بیا هم نه ښائي چي دوي او موږ خپل ټول کارونه ښه وبولو اود تنقید او څېړني پلټني لار وتړو.

زما په فکر خولیکوال او اوسني پوهان اوژبوران د ژبي سره ښه هم کوي، مګر کله کله د ښو په ترڅ کښي په غیر ارادي ډېر ژبي ته ځیني تاوانونه هم رسوي، دوي خو دژبي مانوګان دي مګر ډیر مانوګان د ګټي او ښېګړي په خیال چي له آینده طوفانه او ګردابه بېریږي، بېړۍ ودروي .دغه درېدنه خو بالذات ګټه وره یا بده وي، مګر د مانو عقیده خو بالکل ښېګړه او ګټه ده. ډیر ځله داسي پېښیږي چي مانو پخپل اجتهاد کښي تېر وزي اوبېړۍ خطر ته نژدې کړي، بېړۍ هم ورانه او ځان هم په ګرداب کښي ورسره لاهو کړي .د اوسنیو پښتو ژبورانو په مخ کښي هم دغسي هولناك مراحل سته نو ځکه زه مجبور سوم چي دوي دې خپل نازك موقف ته متوجه کړم او دا پوښتنه ځني وکړم چي آیا " ژبه چیري بایو؟ کښته که پورته؟"

ښاغلي لیکوال او ژبوران او ادباء دي ما وبخښي چي زه د دوي څخه د دې پوښتني جرأت کوم او دوي یوازي د ژبي لوړونکي نه بلکي کښته کوونکي هم ګڼم، ځکه چي زما د خبرو مخ ادباؤ او

ليکوالو ته دی، نو باید په ډیر احتیاط پردې ډګر پښه کښېږدم او د تاریخ په دنیا کښي خپل مطلب دوي ته روڼ کړم.
ما وویل : چي یو لیکونکی او ژبور کولاي سي چي ژبي ته خدمت وکړي، مګر دا هم ورسره تړلي ده چي ژبي ته دي تاوان ورسوي، تروټه دې کړي. د ژبي تاریخ ته وګورئ تر اوسه چي موږ ته ښکاره سوېده، دغه ژبه په خورا مشعشع او ځلانده ډول زر دوه سوه کاله دمخه ژوندی وه، اشعار او ادبیات ئې درلودل او هغه ادبیات هم دغسي مترقي او لوړ وه چي باید تر دغو دمخه ژبي یو زر کاله پخوا هم ادبي مراحل طي کړي وي.
نظم اوشعر به پرېږدو، نثر ته به راسو لومړی نثر چي د ژبي د لومړنیو وختو څخه زموږ په لاس کښي دی د سلیمان ماکو تذکره ده چي تر(٦١٢ هـ) وروسته لیکل سوېده، ددې کتاب نثر خوږ، روان، سلیس له خونده ډك دی. یعني خورا ډېر دمحاورې له اوسنی سطحي څخه لیري نه دی، څلور سوه کاله وروسته چي بیا دپښتو ادبي آثار او د نثر نښي را پاته دي، خیرالبیان او د اخوند درویزه مخزن الاسلام او نور دي، دغو لیکوالو د لیکني یو نوی سبك جوړ کړیدی .چي په هغه وخت کښي به ښایي د دوي په ذوق ډیر خوږ ؤ، او د دوي به خوښ هم ؤ، مګر اوس چي ورته ګورو دا لیکونه نه نثر دي نه نظم او په اوسني ذوق بې خونده ښکاریږي، خو که دغو لیکونکو له ځانه دغه نوی سبك نه واي را ایستلی، او لکه سلیمان ماکو د ژبي د محاورې او وینا سره سم تللی واي، نو به دوي د ژبي هغه پخوانی سبك نه واي وران کړي، او آثار به ئې هم خواږه او تر ابده مقبول واي.
مګر داسي نه وسوه، هغه سبك چي خیرالبیان ئې بنسټ ایښي او بیا اخوند درویزه تعقیب کړ، که څه هم تر ډیره وخته موجود ؤ، خو ګردو خلکو هغه ناوړه لیك خوښ نه کړ بلکه نیم قرن وروسته مرحوم خوشحال خان بیرته هغه زوړ سبك ژوندی کړ یعني د سلیمان ماکو په ډول ئې د محاورې پر اساس نثر وکیښ، چي بیا نورو هم د ده په تعقیب دغسي نثر څه نه څه وپاله.
مګر د خیرالبیان نیم منثور سبك پر دماغونو دوني اغېزه کړي وه چي خوشحال خان اوملګرو ئې ځان له اثره نه سواي ژغورلاي، څو چي په (١١٤٠هـ) مرحوم محمد هوتك خپله تذکره په داسي ډول وکښله، چي له هغو ناوړو اغېزو څخه ئې بالکل خپل لیك پاك کړ .نو د خیرالبیان د سبك لیکونکو که له یوې خوا ژبي ته خدمت وکړ، او آثار ئې پکښي موجود کړل له بلي خوا ئې د ژبي طبیعي دنثر سبك څو سوه کاله وروسته کړ، که خوشحال خان مرحوم ژر دی نقص ته نه واي ملتفت سوی ښایي چي تر اوسه به هغه ناوړه سبك پر ژبه غالب و، او د ژبي نثر به بالکل له موږه ورك و.
نود یو ژبور او لیکوال تېرواته او اجتهادي خطا ممکنه ده، چي څو پیړۍ پر ادب او ژبه اغېزه

وکړي، او له طبيعي سيره دي راوګرزوي .له دې تاريخي مثاله زما مقصد دا وو چي اوسني ښاغلي ليکوال او ژبوران په خپل مهم موقف پوه سي، او دا ومني چي ددوي ليکونه آينده ګانو ته پاتيږي، او پرهغو باندي ښې يا بدې اغيزې کوي.

ځني معاصر ليکوال او ژبوران به وي چي د دوي ليك او تحرير ژبي ته ښې ګټې لري، د ژبي ادبي ناموس ورساتي، مګر داسي ليکوال به هم وي، چي د دوي ليکونه او تحريرات به د ژبي دپاره ډېر مضر وي، يعني اساسي تاوانونه به ورته لري.

مثلاً : هغه ليکوال چي دوي د ژبي د نثر ليك خاص د نورو ژبو د ترجمې تر اغېزه لاندي کوي، او د ژبي خپل خصوصي تعابير او ښېګړي هېروي، داسي ليکوال ژبه هم ورانوی او کښته ئې بيايي. مګر هغه ښاغلي چي پخپل ليك کښي د ژبي عنصر ته ګوري او د نورو ژبو د ترجمې اثر ئې په ليك کښي نه ښکاريږي، او هر کله د محاورې اساسي ستو ته په ليکلو کښي تقويت ورکوي داسي ليکوال ژبي ته لوړ خدمتونه کوي او دوي د ژبي د بېړۍ هغه پوهان او غښتلي اوګړندي ماڼوګان دي چي بېړۍ د محاورې په عمومي جريان کښي اچوي مګر هيڅکله ئې نه پرېږدي چي دا بېړۍ د خطر په ګرداب کښي ولوېږي، يا ئې هغه جريان د ضرر خواته بوزي.

داسي ليکوال ژبه پورته بيايي او لوړوي ئې، او ددوي نومونه د ادب په تاريخ کښي تل ژوندي پاتيږي . ښايي چي زموږ ښاغلي ليکوال او قلموال تل دې خواته ځير وي، اوهر کله دوي ژبه پورته بوزي نه کښته. زه د ښاغلو ليکوالو سره خبري کوم او لکه چي ماته څرګنده ده دا ډله ډېر حساس خلك دي او ډېر بيرېږم چي دا زما ليك پر دوي تريخ ونه لګيږي او له ليکه لاس وانه خلي.

خو زما مقصد دا نه دی چي دوي ميدان پرېږدي او مايوس سي يه ... ښايي چي دوي ډېر محتاط وي او هر کله پخپلو ليکلو کښي د ژبي اصلي عنصر يعني د عمومي محاورې او تعبير اساس ټينګ کړي، او په ليك کښي هيڅکله دپرديو ژبو د تعبير او اداء او انشاء تقليد ونه کړي. يوه ژبه چي د ادب مراتب طی کوي او د ادبي ارتقاء پر پوړو خېژي، بايد ددې خپل عنصري خواص او مزايا ټينګ سي، او هغه د تعبير لاري او د وينا اصول او دبيان او څرګندولو ستې چي لري، په ليك کښي پوره وساتلي سي.

که يوه اديب او ليکونکی دغه خواص درلوده او قلم ئی د ژبي د ادبي ناموس په ژغورنه کښي ګړندی و، نو دا اديب او قلموال ژبه پورته کوي لوړوي ئې، اوس دي نو هر څوك خپل ليك ته ځير سي چي د ده قلم ژبه لوړوي؟ که ئې کښته کوي ... ؟ (١)

(١) کابل مجله، ١٣٢٢ کال، ٦ مه ګڼه، ٣٠ _ ٣٤ مخونه.

salamwatanam@gmail.com